

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את שמות בני ישראל, ומספרת (א, יח) שכולם: "התילדו על משפחותם לבית אבותם". כפי שראינו (במדבר שנה ד') נחלקו הראשונים בביאור הפסוק: **רש"י** (שם, ד"ה ויתילדו) ביאר, שכוונת הפסוק שכל אחד מבני ישראל הביא את ספרי היוחסין שלו. **הרמב"ן** (שם) חלק וסבר, שכוונת התורה לומר שהערב רב לא היה חלק ממניין ישראל. ובלשונו:

"יתילדו על משפחותם לבית אבתם: הביאו ספרי ייחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתייחס על השבט, לשון רש"י. ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על ייחוסיהם לשבטיהם, אבל "ותילדו" שנמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם. הטעם, לומר כי נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד, חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה."

כיוון שהייחוס מבוסס על הבנים, הם יורשים את נכסי אביהם במקרה של פטירתו. ואפילו אשתו אינה יורשת אותו, אלא שהיא זכאית לקבל את הכסף אותו רשם הבעל בכתובה (ועיין בדף למשפטים שנה ה', כיצד נוהגים בזמן הזה). מקרה נוסף בו היא זכאית לקבל את הכסף, הוא מקרה של גירושין. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה, במקרה בו האשה יורשת חצי מהכספים המשותפים בגלל החוק הישראלי שכך קובע, האם היא זכאית גם לכסף הכתובה המגיע לה בעת גירושין.

כתובה

על מנת לעמוד על הבעייתיות שבנדון, ראשית יש לפתוח בביאור ענין הכתובה ומטרתה:

כפי שראינו בעבר (ח"י שרה שנה ה') הכתובה מחולקת לשניים; עיקר הכתובה ותוספת כתובה. בעוד שנחלקו הראשונים האם עיקר הכתובה מדאורייתא או מדרבנן, והאם יש הבדל בין בתולה לאלמנה, הרי שמוסכם שתוספת הכתובה היא מנהג. בנוסף להבדל במקור החיוב בין עיקר הכתובה לבין התוספת, ישנם מספר הבדלים נוספים:

א. **גובה הסכום**: הגמרא במסכת כתובות כותבת, שכאשר כותבים את עיקר הכתובה, מתחייב החתן במאתיים זוז לבתולה ומאה זוז לאלמנה. לעומת זאת אין סכום לתוספת הכתובה (שם, נד ע"ב), לכן במקומות שונים נהגו מנהגים שונים. לדוגמא, בחלק מהקהילות הספרדים נהגו להוסיף סכומים גדולים, דבר שעורר דיון בפוסקים האם הבעל אכן התכוון לתת סכומים אלו.

ב. **טעם התקנה**: הגמרא במסכת כתובות כותבת, שהטעם שתיקנו כתובת אשה (לפחות לסוברים שכתובה מדרבנן) הוא, שכאשר ירצה הבעל לגרש, לא יעשה זאת בקלות ראש, שכן הוא יודע שעליו לשלם לאשתו כסף רב¹. לעומת זאת, מטרת תוספת הכתובה היא להראות את חובת הבעל לאשתו וכדומה. ובלשון הרמב"ם בהלכות אישות (י, ז):

"וצריך לכתוב כתובה קודם כניסה לחופה ואחר כך יהיה מותר באשתו... וכמה הוא כותב לה, אם היתה בתולה אין כותבין לה פחות ממאתים דינרים, ואם בעולה אין כותבין לה פחות ממאה דינרים, וזה הוא הנקרא עיקר כתובה, ואם רצה להוסיף לה אפילו ככר זהב מוסיף, ודין התוספת ודין העיקר אחד הוא לרוב הדברים, לפיכך כל מקום שנאמר בו כתובה סתם הוא העיקר והתוספת כאחד, וחכמים הם שתיקנו כתובה לאשה כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה."

למרות ההבדלים הנ"ל, כאשר האשה מפסידה את כתובתה, היא מפסידה גם את התוספת, ואף יש הכותבים את עיקר הכתובה והתוספת יחד בגלל שרוב דיניהם שווים (וכפי שמצוטט בדברי הרמב"ם). מתי האשה מפסידה את כתובתה? הגמרא (כתובות עב ע"א) מונה מספר סיבות, וביניהן אשה העוברת על דת משה ויהודית, וכן המורדת בבעלה.

חוק יחסי ממון

עד כה הדין עסק בדין הגמרא והשולחן ערוך. נקודה נוספת בה יש לדון היא, 'חוק יחסי ממון':

בימים עברו, הגברים היו יוצאים לעבוד ונושאים בעול הפרנסה, וממילא היו בעלי הרכוש. בדורות האחרונים וממספר סיבות, החלו נשים לעבוד וגם הן נושאות בעול הפרנסה. דבר זה גרם לכך, שלפני כחמישים שנה נקבע, שלמעט נכסים שהגיעו בירושה וכדומה, בעת גירושין חולקים הבעל והאשה את הנכסים בשווה, גם אם לא הרוויחו אותו סכום במהלך הנישואין.

כאשר הולכים לבית משפט ישראלי, למרות שהוא מתייחס לכתובה כמסמך משפטי במקרה הצורך, מכל מקום מחלקים את הנכסים באופן שווה בלי להתייחס לסכום המובטח בכתובה, שכן דין תורה לא מחייבו. מה הדין אם האשה פונה גם לבית דין ישראלי וגם לבית דין רבני? האם היא יכולה לזכות גם בחצי מהנכסים וגם בכתובה? בעניין זה נראה שיש סתירה בחוק:

מצד אחד סעיף 17 בחוק קובע, שחלוקת הממון בשווה לא גורעת מזכות האשה לזכות במזונות או בכתובה. **מצד שני**, סעיף 11ג לחוק הירושה קובע שאין 'כפל מבצעים', והסכום שאשה מקבלת על פי כתובתה, ינוקה מהסך הכללי בו היא זוכה. עם זאת למעשה, כאשר מדובר בבית דין ישראלי, כאמור אין לסתירה זו כל כך משמעות, שכן לא נוהגים בו על פי דין תורה. שונה הדבר בבית הדין הרבני, וזאת בעקבות 'דין בבלי':

דין בבלי

לפני כשלושים שנה, התגרשו שמואל וחווה בבלי, ופנו לבית הדין הרבני לצורך הסדרת ענייניהם. בית הדין פסק, שלמרות שהחוק הישראלי קובע שעל בני הזוג לחלק את רכושם בשווה, חוק זה לא חל על בתי הדין הרבניים. חווה בבלי ערערה לבג"צ שקבע בפסק דין תקדימי, שכל החוקים הנוגעים לעניינים אזרחיים (דהיינו דברים הנוגעים לחלוקת ממון), חלים על בתי הדין הרבניים.

¹ בשעתו, מאתיים זוז היה סכום משמעותי, שהיה מספיק לשנה שלמה של מחייה, כפי שכותבת המשנה במסכת פאה (נ, נ). בזמן הזה לעומת זאת, מדובר בסכום פעוט, המגיע לכמה מאות שקלים בודדים בלבד. למרות זאת, מקובל שלא משנים את הסכום אותו קבעו חז"ל, כפי שהשולחן ערוך לא כתב שיש לשנות את הסכום ולעדכנו, למרות שהבעיה כבר הייתה קיימת עוד לפני תקופתו, לדוגמא בתקופת הריב"ש (ס' קג). עם זאת, יש שנוהגים לתת בתוספת הכתובה, סכום של מחייה לשנה, וכך להשלים את הפער.

חוק זה יוצר בעיה בין השאר בעניין הכתובה, שכן במקרה בו אשה פונה לבית דין רבני, מצד אחד בית הדין מחייב לפסוק על פי החוק הישראלי, ולתת לאשה חצי מהנכסים המשותפים. מצד שני, היא אמורה לקבל על פי דין תורה כתובה ותוספת, העלולה להגיע גם למאות אלפי שקלים - ונמצא שהאשה זוכה 'בכפל מבצעים', בחצי הממון וכן בתוספת הכתובה.

תקפות החוק

כדי לברר האם האשה זכאית לכפל מבצעים, יש לדון תחילה בשאלה האם החוק הישראלי תקף מבחינה הלכתית. שכן, אם החוק לא תקף, אז גם אם מבחינה טכנית מחויבים לקיימו בליט ברירה, ניתן יהיה לכלול את תוספת הכתובה בסכום הכלול בחוק. לעומת זאת אם החוק תקף מבחינה הלכתית, קשה יותר יהיה לכלול את תוספת הכתובה בסכום שצריך לתת על פי החוק:

א. **הרב דיקובסקי** (תחומין יח עמ' 18) סבר, שמצד דינא דמלכותא דינא אין לחוק יחסי ממון משמעות, אך הוא תקף מצד דין 'אומדנא'. הסיבה שמצד דינא דמלכותא דינא אין לחוק תוקף היא, שעולה מדברי הרשב"א שרק לפסיקת המלך בדיני ממונות יש משמעות, אך לא לפסיקת ערכאות, וכיוון שאת חוק יחסי ממון יצר בית המשפט, אין הוא חל מצד דינא דמלכותא².

עם זאת, מצד אומדנא החוק חל, דהיינו שבמצב החיים הנוכחיים בו בני הזוג מנהלים את רכושם יחד, ושניהם עובדים ותורמים לפרנסת הבית, בפרט אחרי חוק בבלי ניתן לומר, שכל מי שמתחתן, מתחתן על דעת כך שבשעת גירושין יחלוק את הרכוש. חיזוק להבנה זו הביא מפקד המהרי"ק (שורש נז), שגזר חרם על בעל שלקח נכסים מאשתו שהכניסה בנדוניה, שכן כאשר האשה מכניסה נדוניה לחיי הנישואים, מכניסים אותה על מנת ששני בני הזוג ייהנו ממנו. ובלשונו:

"אמנם המהרי"ק אינו מדבר על הקנאת בעלות לאשה בנכסי הבעל, אלא רק על איסור הברחה, אבל מדבריו עולה לפחות הקביעה, כי יש ללכת אחר אומדנא ביחס לשליטה בנכסים ואיסור הברחה, כולל בנכסים שהוא הכניס לבדו, אף על פי שלפי הדין אין לאשה חלק ונחלה בנכסי הבעל. על כן, אם האומדנא בימנו נתרחה יותר והעניקה לאשה שליטה ממשית בנכסי בעלה - אין בכך סתירה להלכה.

ב. **הרב שרמן** (תחומין שם, עמ' 32) חלק וסבר, שחוק זה אינו מחייב הלכתית, הן מבחינת דינא דמלכותא, והן מצד חוקי המדינה. מצד דינא דמלכותא אין תוקף לדין זה, שכן דין ממוני הנובע מתפיסת עולם ולא מרצון להסדיר מחלוקת וסכסוכים, אינו דין, וחוק יחסי ממון עיקרו חוק אידיאולוגי המבוסס על חוק 'שיווי זכויות האשה'. בנוסף, ב'חוק בבלי' נקבע, שכל דיני קניינים, חוזים וכדומה, כולם ינהגו על פי בית הדין האזרחי, וכאשר החוק האזרחי מחליף לגמרי את דין התורה - אין דינא דמלכותא דינא.

את טענת הרב דיקובסקי שמדובר במנהג שעליו סמכו כשמתחתנים דחה, שלא פשוט שאמנם על דעת כך מתחתנים. שכן למרות חוק יחסי ממון, הרי בפועל יש מקום לקביעתו של השופט המכריע בתיק, שכן בידו להעריך מה הייתה כוונת הזוג בענייני הממון בשעה שנישאו, וכיצד התנהלו החיים המשותפים ביניהם (לדוגמא האם דירה שרשמו על שם שניהם, אכן נחשבת כך). אם כן לא פשוט שכל המתחתן, מתחתן על דעת זה שיחלוק את הרכוש, וממילא אין מנהג המחייב מצד דין תורה. ובלשונו:

"יישומה בפועל הוא רק בשעה שבני הזוג מפרדים, גם אז מותנה הדבר בקביעת השופט, הנעשית על פי בדיקת המישור העובדתי באשר לחיים המשותפים ביניהם, קביעה זו נעשית לפי השקפתו של השופט... ממילא, הלכת השיתוף אינה חוק פשוט וברור לכל, ובוודאי שאין היא הופכת להיות מנהג פשוט. על כן, אין חקיקת הלכת השיתוף יכולה לחייב מכח דין תורה, כאילו היא מנהג שקבלו עליהם בני הזוג."

ג. **הרב אוריאל לביא** (תיק מס' 1051243/4) במעין גישת ביניים פסק, שבמקרה בו הצדדים לא עשו תנאים מיוחדים בנוסח הסכם הממון שביניהם, מניחים שהם פעלו על פי החוק המקובל, וכהבנת הרב דיקובסקי. עם זאת, כאשר נעשו מעשים המראים כוונה שונה, לדוגמא שהבעל קנה את הדירה ולא רשם אותה על שם אשתו, מניחים שלא רצה לפעול על פי החוק, ויש תוקף למעשיו.

מנהג בתי הדין

כיצד נוהגים בפועל בתי הדין? ניתן למצוא מספר מנהגים:

א. הדעה המקובלת, באה לידי ביטוי בפסק (תיק מס' 6191-24-2) בו ישבו לדין הרבנים **מיימון נהרי, שלום שלוש ואברהם מייזלס**, שיש לחלק בין עיקר הכתובה לתוספת. עיקר הכתובה, כיוון שלחלק מהפוסקים דינה מהתורה, יש לתתה בלי קשר לחלוקת הרכוש (ופרט שמדובר בסכום מועט). לעומת זאת התוספת, כיוון שייסודה במנהג, ניתן לומר שיש אומדן דעת ברור שכאשר הבעל מתחייב לתוספת, אין כוונתו שתיתן התוספת בנוסף למחצית הרכוש, ולכן אין האשה יכולה לזכות בשניהם. ובלשונו:

"מעשה אנו שבים וחוזרים על האמור שהסכם ממון שבו האשה מקבלת במסגרת איזון המשאבים מחלקו של הבעל אומדן דעתו המוכח של הבעל, מהווה התנייה לתוספת כתובה. ולכן בתי הדין ממתינים עם נושא תביעת הכתובה, עד לאחר הכרעה הרכושית הנובעת מחוק יחסי הממון."

ב. יש הפוסקים אחרת (עיין למשל תיק מספר 835665/1) וסוברים שכיוון שמבחינה חוקית האשה זכאית למחצית מהממון, ומבחינה הלכתית היא זכאית לכתובה, היא זכאית לקבל את שניהם. פסק זה בא לידי ביטוי במיוחד במקרה בו עושים הסכם ממון לחלוקת הרכוש, שאם במקרה זה בחרו לחלק את הממון בלי להתייחס לכתובה, מוכח שאין כוונת הסכם הממון לפטור מחיוב הכתובה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² עוד הוסיף, שכיוון שבבית המשפט עצמו ישנה מחלוקת האם חוק יחסי ממון חל על בתי הדין הרבניים (פסיקה שעברה תמורות במהלך הזמן), לא אומרים במקרה זה דינא דמלכותא, וכפי שכתב **המנחת יצחק** (ב, פו), שעניין שכל שופט אומר על פי אומדן דעתו, לא ניתן לומר עליו דינא דמלכותא.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com